

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Կը հրատարակուի ամեն ամսոյ ակիբը:
Բաժանորդագրման և կամ յօդի վճարելի՜ք՝ ծարրելան 8 ֆր.
— 4 դր.: — Վնգամենայ՝ 5 ֆր. — 2 դր. 50 կոպ.:
Մեկ թիւ առանձին՝ կը վճարուի 1 ֆր. — 50 կոպ.:

Խմբագրութեան կենդրոնաձայնըն է՝ Վիեննա, Միտ-
թարեան Միտարանութեան Մարտ վանքը:
Ժամրոտ ծախքն խմբագրութեան վրայ է:
Ժամանցմունքն առանձին սակարկութեամբ:

ԲԱՎԱՆԴԱԿԱՆԹԻՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՄԻՐԱԿԱՆ — Տառադարձութեան խնդիր:
— ԳՐԱՆԱՆ — Ի գրութեան 4, 8 օրվան փայ Վ. Ի Գաթըր-
ման հատակոտորը: Փ. Բիւզանդացի: — Դիտո-
ղութիւն մը:
— ԻՐԱՆԻԱԳԻՏԱԿԱՆ — Իրանացի Հայոց:
ՀԱՆՈՍՈՒՄՆԱԿԱՆ — Պերսիական սեպագիրը:
— ՊԱՏՄԱՐԱՆԱԿԱՆ — Սկզբնաւորութիւնը Նոյնիոյ
Նիկեոսիոյ եւ Ազգարոյ գրոցը:
ՄԱՏԵՆԱՍՈՒՄՆԱԿԱՆ — “Հանգիստ գրականական եւ
պատմական”: “Նոյնոս”: “Մուր”: “Ժողովի
Մանկանց”: “Սուրբանգալ”:

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ԽԱՂ ՈՒ ԺՆՈՒՅ — Վերջին ժամանակներէ վէպ մը:

ՆՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՆՈՒՐ — Տեսնուցան — ՄԱՐԱՆՈՒՐ —

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ՏԵՍՏԻԹԻՒՆ (Պատկերաւ Մուրդեղի):

ՈՐՈՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՄԻՐԱԿԱՆ

ՏԵՍՏԻԹԻՒՆ ԹՆԳԻՐ

(Ընդունաւ ինքնաւ)

Յիշատակ ինքզոյ նիւթ եղած է մեր Նուո-
թեան հարազատ հնչմանցն յետնադից ժամա-
նակներու հետ անմիաբանութեան (նոր տա-
նադարձութեան) Պատմաւոր գտնել եւ մեկնու-
թիւնն ընծայեցնել: Հասարակօրէն առանց եր-
կար տատամներու կը վճռուի թէ տգիտու-
թեան արդիւնք է նախնական հնչմունքէն
խոտորումը, մանաւանդ՝ ինչպէս յայտնի է՝ երբ
մեր ժամանակներու վրայ է խօսքը: Հիմա որ
տեսանք յիշեալ խոտորման հնուցութիւնը՝ կրնանք
ասացնել թէ ինչպէս սպասել որ նոյն տգիտապար-
տութեան վճիռը՝ գուցէ աւելի իրաւացի հա-
մարելով աւելի համարձակ պիտի կրկնուի այն

“տգիտութեան դարուց, վրայ: Բայց չվաղվա-
ղենք: Ստուգիւ գիտութեան արդիւնք չէ՝ տգի-
տութեան դարուց՝ որեւէ ըրածն ու կրածը, ա-
մէն մէկ երեւոյթը՝ տգիտութեան արդիւնք հա-
մարիլ: Հնչմանց յընթացս ժամանակաց այլը-
լուծիւնն ոչ թէ ինքն ըրած՝ այլ կրած է ժո-
ղովորդն առանց գիտակցութեան. — ուստի
եւ լեզուաց կենացը մէջ գիտութեան պէս լոկ պատ-
մական երեւոյթը պարզապէս ժամանակի ար-
դիւնք է եւ ոչ այլ ինչ: — Տգիտութեան
արդիւնք՝ տառախառններն են, որ ստորին դարե-
րէն առկի զայսօր յաճախեալ են հայերէն գը-
րութեան մէջ: Այն անգրագէտ խոտորմունքները
միայն այս մեր ինքզոյն պիտի ծառայուի ինչ
կը մատուցանեն՝ որոշակի մասնակից ընելով
ժամանակին տիրող հնչումը, կամ նաեւ հընչ-
մանց դեռ երկկողմանի անկայուն վիճակն ըստ
ժամանակին. ինչպէս յառաջ ալ անարկեցիկը:
Վասնզի տառախառն տեղի ունի գրութե միշտ՝
երկու նոյնահնչիւն կամ շատ նմանահնչիւն տա-
ռերու մէջ:

Համապէս որչափ դիւրին եւ առձեռն-
պատրաստ՝ նոյնպէս անհիմն մեկնութիւն է ե-
րեւութիւն՝ այս կամ այն օտար լեզուի ազդե-
ցութիւն համարիլ. զորօրինակ կրկնեցի յար-
մարագրութեան կերպը Փռանի ազգին հաղոր-
դակցութեան տալ. երբ այն օտարաց լեզուէն եւ
ոչ իւրի միտ գտաւ կամ ծանօթացաւ հայ ազ-
գին, որչափ դիւրեւ. նա եւ ոչ եթէ բաւական
ալ ծանօթանար՝ կարող էր նոյն արդիւնքն յա-
ռաջ բերիլ զոր յառաջ եկած կը տեսնենք:
Բայց ահա իրկիկիպէն դուրս ալ այն դարերու
արեւելեան գաւառներն իրենց արեւմտեայ ազ-
գակցաց զոյգ կ'ընթանան յայսմ, եւ ոչ քալ
մի ետ մնալով. (Հադիթ, Բ տարի, եր. 208) Թող
որ այս նոր տառադարձութեան պիտիքն հայ

Հնչմանց պլյալուծեան սկզբնաւորութիւնը կան-
խաղորդ գտանք ի Հայաստան քան զՓոսնկաց
մուտը. (անդ:) Այդ. անուարանայլ է ազգի մ'աւ-
տաբերութեան վրայ օտար լեզուի ազդեցու-
թիւնն՝ եթէ նոյն ազգին մէջ բաւական տիրող,
եւ մասնաւոր՝ եթէ բուն տիրող լեզուն եղած է.
բայց կարծենք թէ 1) այն Հնչմանց վրայ միայն
զորոնք այն օտար չունի, եւ իւր տիրողութեամբ
քեզի սեպհական Հնչմունքը վարէ տանի քու
լեզուէդ. եւ կամ 2) այն գէպքին մէջ միայն
երբ քու մէկ գրիդ ձայնն անոր յատուկ հընչ-
ման նմանութեամբ եղանակաւորի: Երկու գէպ-
քին ալ շոշափելի կերպով բաւական օրինակն
ունինք մերձաւորապէս մեր Հայերէնին պոմու-
պլեւայլ գաւառական Հնչմանց վրայ. (քանի մ'օ-
րինակ քիչ մը վարը կը տեսնենք:) Իսկ առաջ-
արկեալ խնդրոյ մերձեանքով՝ Համր բաղա-
ձայնի թիւը ու խիտը, (միլինն ու լերկն) ի-
րար փոխանակելուն՝ չգիտենք թէ ինչպէս կրնար
օտար մը պատճառ ըլլալ, զորօրինակ փռանին,
երբ ինքն ալ հաւասարապէս նոյն երկու կարգ
(b, p, — g, k, — d, t) հնչումն որով կերպով
ունի իւր մէջ. — եւ այս իսկ է փնտռուածը.
մասնաւոր, ինչպէս բինք, եւ ոչ ըստ բաւա-
կանի ծանօթացած՝ թող թէ ընտանեկան կամ
տիրող լեզու եղած էր Հայոց: Մասնաւորապէս
գիտելի պարագայ մ'ալ աս է որ փոխանակ փռանին
Հայուն Հնչմունքն պլյալուծու. անոր հակառակ կը
տեսնենք որ փռանկաց Հայերէնի մէջ մտած բա-
ռերն անոնք պլյալուծիւն կրած Հայաձեւ դար-
ձած են, ինչպէս հնագոյն ժամանակներ ալ շատ
յուշարեւն եւ լատինեւն բառերը կը հայանային:

Չենք յիշատակեր արաբերէնն որմէ շատ
աւելի բառ անցած էր ի Հայոց նոյն միջին դա-
րուց մէջ. եւ ուրախ ենք որ ոչ որ զեռ երեւա-
կայեց Արաբացոց ազդեցութեան տալ Հայոց
միջինդարեան արտաբերութիւնն ու տառադար-
ձութիւնը:

Չկայ ստուգիւ ժամանակ մ'ինչպէս վեր-
ջին դարերս՝ ուր օտար լեզուներ այնպէս յորդ
եւ անխնայ ոյրղած ըլլան զՀայ ազգը՝ մինչեւ
շատ տեղունանք զՀայերէնը մոռցընեն. այլ եւ
այնպէս նոր Հայոց խօսած Դ, 8 պլալզգի լեզու-
ներէն չկայ եւ ոչ մէկն որ կրցած ըլլայ այնպիսի
սեղաշարժութիւն մ'ազգել Հայերէն գրերու վրայ:

Արդ՝ որ եւ որպիսի պատճառն ալ այս ե-
րեւոյթն յառաջ եկած համարուի, կը քննայ հաս-
տատուն՝ որ պոմու միջերկրեայ Հայ Հնչմունքը
շարունակութիւն է միջինդարեան արտաբերու-

թեան. միայն ժամանակի ընթացքով իւր որով
կերպն առեւն ու հաստատուած. պ, ի, որ — b,
g, d, եւ ոչ անորով երկակողմանի՝ ինչպէս որ
Հնչմանց պլյալուծեան առաջին դարերը գեռ
կ'երբերային հնոյն եւ նորոյս մէջ: Բ, գ, պ այսօր
գլորոցները կ'աւանդեն յԱրեւմտաւոր՝ pen, kim,
ta, եւ յԱրեւելաւոր՝ ben, gim, da, — Բնչպէս կ'ա-
ւանդեն ծ — Ժ-ր գարուց՝ այն անցմանց ժամա-
նակաց գլորոցները. օ գիտե՛:

Անուարանայլ է, բինք, պլալզգի լեզուի Հնչմանց
վրայ ազդեցութիւնն ինչ ինչ գէպքերու մէջ: Աւտարի
օտար ազդեցութեան քանի մ'արդիւնք:

Հաս հաւանական է որ բովանդակ արեւմտեան,
փոքր Ասիայէն մինչեւ Արեւելոյ միջավայր տարածուած
բազմաթիւ գաղթականութեանց մէջ հայերէն Համր
բազմապնդներուն երբեակ (բ, պ, գ) ասորեանաւորու-
թեան անհետանայ, այդինքն լոկ երկուքի (b, p) ամ-
փոփոխը ընդ երկերեւեռն մէջ տիրող լեզուաց ազ-
դեցութեանէն յայտ. որ են՝ ասորի, վալար, լեւոն մա-
ճառ լեզուները. որոնք երկու ասորեան միայն (եւ p)
ունին Համր ասորից:

Այլ տեսնենք դարձեալ ասորեանց գաղթականու-
թեանց մէջ ի եւ — թիւն ու խիտը՝ միջին ասորեանի
մէ վրայ իբրեւ հետ նշոյնացած, նշոյնէս եւ թանին ու
կրկնակ լ գրող դարգած են բաւական նորացած, այն-
պէս որ ճիշդ ասորեանի եւ լ ճիշդ են այսօր տե-
ղանք Հայուն բերանը՝ տարբեր արգի Միջերկրեայ ճըշ-
գազոյն արտաբերութիւնն: Պատճառն այն է՝ ինչ որ
քիչ յառաջ ըսինք:

Այն գաւառներն ուր հայ ազգին մէջ ազգային
լեզուն դարեւ ի վեր բնակող եղած է եւ տարկերէն
տիրած, բնակողն եղած են նաեւ՝ ասորեան օտար յ, ի, g
ձայները. եւ ի միջոց է. իսկ ի մէտ է ի փ. մինչեւ
նաեւ ձայնաւոր զերեւոյս յարդարութեան ընթացքը
տաճական ծանր ու թեթեւ (սփիւ, փփիւ) ձայնաւոր-
ներու օրինաց ենթարկեալ է. որով հայերէն բառերը
կերպարանափոխ եղած՝ զուտ ասորեանի կը ձեւանան:¹
— Այս եւ ասոնց նման գէպքերու մէջ տեղի ունի եւ
ունեցած է օտար ազդեցութիւնը:

Եւ ինչէն արդեօք զարմացնէ կամ այսպիսի տազ-
նազեցնէ զմեզ այս թիւը եւ խիտը Հնչմանց իբրեւ փո-
խանակներ որ մեր հայերէնին վրայ կը գիտենք, երբ շա-
տանց ծանօթ է բանակարգ՝ թէ քիչ լեզու կայ որ

¹ Հայերէնի յատուկ կախող ի ձայնը գեռ շատերուն
բերանն անարատ եւ անխառն ճիշդան է՝ մասնաւոր գաւառին
մէջ:

² Դոյնպէս իմանալու է նաեւ արաբախօս Հայ գաղ-
թականութեանց համար:

³ Երանօթի է բովանդակ փոքր Ասիայ տաճարաւոր Հայոց
մէջ ժամանաւորապէս կրօնական կամ եկեղեցական բառերուն
առած կրած տաճարեւն կերպարանափոխութիւնը. որով
գրեթէ միակ ճիշդագոյն են ազգային լեզուի: Ասորեան են՝
վիլի, կրկնակ-ձիլի, կրկնակ, ասորեան, ասոր, (ժամաւ
երգ) հոլ, ասոր, Հոլապը, իսլաւաւոր, զեւրի, դաւաւոր,
մուսուր, ասոր, ազգացը, սիլի, սիլի, կրկնակ, կրկնակ,
հոլաւաւոր, իսլաւաւոր, փորած, փորած, իսլաւաւոր,
կիւլապալ, (կիւլապալ), հոլաւաւոր, հոլաւաւոր, եւ այլն,
եւ այլն: Մասնական տեղերու յատուկ են՝ Արեւն, Արեւն,
(Յարու, ինչն), Բերեւի, (Գրեւ, Գրեւ), Բերեւ, Բերեւ:

նորն անցքերէն անցած լըլլայ ժամանակի անցմամբ։ Առ ժամն միայն նոր լեզուները դիտելով եւ հարեւաւորներէն միայն քանի մը օրինակ յիշելով բաւական համարինք բարդաւոր երկու երապական քոր լեզուներն

զգերմաներէն եւ զանգղիարէն եւ անօրիպէտ կը գտնենք յալորդ տառադարձութեան կերպերը շատոց տրեւած, թէեւ նիւթական գրութիւնն այժմու հնչման հետ միասին չէ շատ տեղ։

b	=	v.	hab, have, heb, heave, raub, reave, web, weave, taube, grab, grave, liebe, love, geb, give.
b	=	f.	halb, half, kalb, calf, selb-er, self, laub, leaf, leb-en, life, laib, loaf, dieb, thief.
w	=	wh.	was, what, weiss, white, wein-en, wine, weile, while.
f	=	p.	auf, up, affe, ape, hoff, hope, helf, help, schlaf, sleep, tief, deep, bischof, bishop.
f	=	v.	tenfel, devil, dreifuss, trevet.
g	=	gh.	teig, dough, trog, trough, geist, ghost, genug, enough.
g	=	y.	tag, day, mag, may, sag, say, leg, lay, weg, way, auga, eye, garn, yarn, gelb, yellow, gester-n, yester.
y	=	g.	oy, egg.
ch	=	k.	wacht, wake, such, seek, Woche, week, buch, book, koch, cook, eiche, oak, streich, stroke, joch, yoke.
ch	=	gh.	acht, eight, nacht, night, licht, light, knecht, knight, hoch, high, durch, through.
d	=	th.	du, thou, ding, thing, denk, think, dank, thank, denn, then, drei, three, distel, thistle, kleid, clothe.
t	=	th.	to, death, alt, old, kalt, cold, halt, hold, schulter, shoulder, blut, blood, trink, drink, brut, brood, bett, bed.
t	=	th.	monat, month, trumm, drum, vater, father, mutter, mother, wetter, weather.
th	=	d.	thue, do, thür, door, noth, need, roth, red, furth, ford, theil, deal, than, dew, theuer, dear.
th	=	t.	thräne, tear, than-en, tan, thee, tea, theer, tar.

Եւ ոչ այլապէս միայն՝ այլ եւ նորն իւր բուն գերմաներէնի երեքագոյն եւ կրօնագրայն բարբառներուն, Միջին եւ Նոր բարձր-գերմաներէն բնականներուն վրայ շատ ցամախ կը դիտուի նոյն երեւոյթն։ Ասանկ հնչեղութեան եւ հիմնական գերմաներէնէն յառաջգալլու-թիւնն այս կերպով կը նշանակեն գիտականք։

Հնչեւերապ.	Հիմնի. գերմ.	Բարձր. գերմ.
Նուրբ.	p	f
	k	h
	t	th
Միջին.	b	p
	g	ch, (k)
	d	t
	dh, j, փ	z, sz
Թաւ.	dh, փ	p (b)
	gh, x	t
		k (g)

Այնքան եւ միտ դնողին՝ նաեւ լատիներէնի ձերն. դոց. իտալերէն, գաղղիարէն եւ աւելի սպանիարէն եւ այլն լեզուաց նոյն յատկութիւնը, որոնց մերթ մեկուն կամ երկուքին եւ մերթ աւելնալ վրայ կը տես-

նենք համբ դերբու կրած տառադարձութիւնը. — Հասարակօրէն լեզուներ միջակ փոխուած, (p, c, t = b, g, d.) Այսպէս լեզին p եղած է b եւ երբեմն v յայտարար բառերուն վրայ. lupus, populus, apus, capra, aprio, sapro, opera, եւ այլն։ — G եւ q շատ բառերու վրայ եղած են g; ինչպէս են՝ acus, lacus, locus, lacrima, acer, mator, plico, segnor, agna, եւ այլն։ — Նոյնպէս լատ. t փոխուած է ի d նոյն նոր լեզուաց մէջ. Pastor, mater, quatermus, lairo, patronus, pietas-e, veritas-e, մանաւանդ ի սպան. totus, vitis, vita, petra, rota, moneta, armata, moderatus, moderator, եւ այլն եւ այլն։

Այսպէս նորագոյն գրուոր լեզուաց կրած յայլու-թիւթիւններն կը բազմապատկեն դրեթէ յոնադանան՝ ըստ իւրաքանչիւր գաւառական բարբառի. սան իտալ. digo, fogo, cogo, gingo, fogana, (փի. dico, fuoco, focaccia.) Ասոր շատ նման երեւոյթներ անգլական են հին եւ նոր կամ այժմու արեւելեան եւ արեւմտեան ստանի բարբառաց մէջ։

Իսկ մանաւառապէս Գերմանացւոց համար, ուրոնց՝ աշխարհածափէ է ի կենդանի հնչման օտար լեզուաց նուրբ ու միջակ (p, b եւ այլն) համար բազմապէս ներն իրարու փոխանակելն, (եւ որուն կը տեսնենք որ

¹ Հայերէն Նոր (արեւմտեան) տառադարձութեան ինչորոց յաջման աւթիւ. այս մասին համառօտ ընդհանուր տեսութիւն մ'ընծայեցուցած է "Հ. Գ. Մ. յ տարա-գրութիւնում հրատարակուած հաստատել Արեւելք օրագրի՝ 1888, Ապրիլ 11։

² Այս b ու v գեւաքն մէջ է հռոմեացաւոր եւ v գիր-պոյնիքն՝ այս վերջնից տեղ է կը դրուի՝ քանի որ յալորդ ձայնաւորի մը չէ յեցած, որն որ երբ ձայնաւոր մ'առնէն ունենայ՝ ըստ կանոնի իւր նախնական v ձեւը կ'առնու. տես self, (փիկ selv.) selves, thief, thieve, lief, lieve, give, gave, gift, leave, leaf, — Այսպէս է նաեւ գաղղ. f փիկ v; — viif, (նու. viv.) bef, (breuv.) neuf, (noy.) neuf, (no- vem.) nef, (nav.) elef. (clav.) sauf, (salv.) oeuf, (ov.) boeuf, (bov.) actif, juif, եւ այլն. յալորդ ձայնաւորաւ՝ vivre, brève, neuve, neuvaime, sauver, active, juive.

³ Հին բարձր-գերմաներէնն որ գտնարէնին աւելնե նմանն ու մերձաւորն էր հինցն միտաւ մասնաւ կրօնաւոր լեզուն է, միայն հաստատութեան պահանջով։

⁴ Յետ Ա. Գ. Շլայխեր (Aug. Schleicher). Գերմաներէն լեզու. Բ սպար. Շլայխեր-կարթ. 1869. Երես 100։

¹ P ձայնին ի v գառնալը դրեթէ միւր b ձայնին տեղեկելով է. պոպէթ p — b — v.

Այսպիսիքն b գրութիւնը հաստատ պահելով շատ առիադ կը հնչէ v, ուր իտալացին եւ մանաւոր գաղղիա-ցին նոր ուղղագրութեամբ զի — p չըլած են ի v. Այսպէս են՝ իտալ. sopra, riva, povero, lavoro, եւ այլն. գղղ. sa- von, évesque, rive, rave, ravir, եւ այլն։

² Այսպիսիքն՝ loho, pueblo, abeja, (գղղ. abeille.) cabra, (chèvre.) sabor, (savour.) obra, (oeuvre.) — xabon, (գղղ. savon.) cubrir, (couvrir.) cebolla, (նու. cipolla) եւ։ — Հին հայերէնի համար p — v. Հնչիւր Բ ստորի. Եր. 209։

³ Իտալ. ago, lago, luogo, lagrima, agro, magro, piego, sauro. Այսպէս. aguja, lago, lugar, lagrima, agua, — fuego, amigo, եւ այլն։ Գաղղ. aiguille, aigre, maigre. — Իտալ. փ. սպան. padre, madre, quadrone, la- drone, padrone, pietad, veritate, (այս. verdad, sanidad, ciudad) — todo, vida, (նու. vitis.) vida, piedra, rueda, moneda, armada, moderado, moderador, salvador, եւ այլն։

մեկուսութիւնն այսօր մեզմէ կը ոգտանուի) կ'ըսենք նախ թէ այս ազգն ի բնէ եւ գարեւելի ի վեր իբր թէ ան- զգայ յայտմ մասին՝ ոչ միայն օտար լեզուաց՝ այլեւ իւր բնիկ լեզուին արարարութեան մէջ յանդիս կը գծէ, ի բաց առեալ մասնաշէններն եւ ուշադիր բանասե- րները։ Արեւի քանի մը դար յառաջ բուսական անօրոշ եւ երկտեսակ էր նաեւ ուղղագրութիւնն. եւ զեւ զայս- օր առաջ Տնչման աստիճանը կը հարկադրին ճշգիւ- զանագանելով «իւրա Բէ ու ք, եւ ս'ըլլ Բէ ու ք» Եւ Ե' օրինակի համար՝ որ շատերը հակեալ են գրել Guardia փեկ guardia, եւ այլեւայլ գերբառանոց ա- նուններ երկրորդական ձեւերով մնացած են գրութեան մէջ. զօրօրինակ Victor եւ Figdor, — Bayer եւ Payor, — Burger եւ Parger, եւ այլն. թէ եւ երկրորդներն ուղիղ չեն։ — Ազգային առանձնական յատկութիւն մի է այս՝ ինչ ինչ ցեղերու։ Որո՞նք ծանօթ չէ Սլեւեւը՝ Պարսց եւ մասնաւոր Վաղերու՝ իրենց անպահական բնական տա- ուղարածութեամբ ասանկերն խօսուածքն այդպէս. (ըստ միջերկրեայ հայ Տնչման յարմարագրութեան) Օ Կ' Խ- րուր Կ-ուր, Կ-ուր, Կ-ուր. (այն ինչպիսի տառաւ է, եղբայր) Այս նկատմամբ Արեւմտեայ Վարցերն անուանելու ենք Գերմաններն։

Արդի լեզուաբանութեան մեծաբայլ յառաջադի- մութեան արդիւնքն են մանրակրկիտ խաղարկութիւնք ամէն լեզուաց այս բնական ճամբով կրած տառագրու- ձութեան. — կամ մասնաւոր նշյն բնական տառա- դարձութեան ցննութեանց արդիւնքն է եղած լեզուա- քննութեան այն մեծ յառաջադիմութիւնն որ այսօր բնահասարակ մարդկային լեզուաց վրայ ուղիղ եւ ճիշդ հետեւութեանց կը հասցնէ։

Այս բնական ինքնագործ առաջադարձու- թեան (Տնչմանց պլյայլութեան) պատճառը ինչ- դրուելուն՝ առանց ինքնակամ մեկնութեանց մեջ թարթափելու շատանանք մասնագէտ իմաստնոց հետ միաձայնելով՝ թէ սոսկ լեզուաբանական երեւոյթ մըն է այն որ կը գիտենք՝ ինչպէս ու- րիշ լեզուաց՝ նշյնպէս են հայերէնին վրայ հին եւ միջին եւ նոր ժամանակներ։ Միայն յաւե- լունք մեզ յատուկ նշանաւոր եւ կարեւոր կէտն ալ՝ թէ Չկայ լեզու մ'այնպէս որոշ կ'անոնաւոր կերպով երկու կարգ բաղաձայններն իրարու անմիջեւ փոխանակած՝ ինչպէս արեւմտեան ը- սուած հայերէնը դարերէ ի վեր։

Ասով կը փակենք արդի Միջերկրեայ ար- տասանութեան կամ պշտու առաջին գաւառա- կանին Տնչմանց բաժինն, որ իւր ծագման հա-

¹ Եւստանց յառակ է, եւ թէ՛ ներքին է բնէ՛ ընդ- հանուր գայլմագլութիւն մ'եղածն է գերմանական ազգին (ըստ գաւառաց աւելի կամ նուազ Իւրա Տնչմանի) գգչը, pon ehour եւ իսաւ. pon eiorno արտարարութիւնը։ Սա- կայն գտնե այս դէպքին մէջ նշյն արտարարութիւնն իւր բնական մեկնութիւնն ու անմեղագրութիւնն անդի, ըստ ո- րում ի, ֆ, ք թիւցը գերեւոր նշյնն իրեն օտար եւ անբնա- կան ըլլալով՝ ի հարկն անոնց իրաւորուն կը գիծէ, որ են իրեն ընտելականները Է, Է, ց։

սու բնելու համար խտորեցուց զմեզ գէպ ի հնագոյն դարեր, եւ դարձեալ մեկնութիւնը գտնելու համար օտար ազգաց հետաւոր սահ- մաններն յածեցուց։

(Ըրբոնն-Իլի)

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Ի ԳՐԱԽԱՐԱՅ Կ. ՅԱՂԱՅԻՍԻՍ Կ. Ի ԳՐԱԽԱՐԱՅ

ՀԱՅԿԱՅԻՍՏԱՆԻ

Փ. ԲԻՒԶՈՆԻՍԻՍ

Տարօրինակ վիճակի մէջ կը գտնենք «Փ. Բիւզանդացոյ, կողուած մատենանը։ Աս վիճակն իրեն նախական է. վասն զի անանի բուն հայկական յատուկ լեզու մ'ունի՝ որ ինչ եւ ինչ փոքր կամ մեծ ընդմիջարկութիւն (interpolation) կը մասնուի. եւ նշյն իսկ ան դա- րուն՝ ան մասնանն այսպէս եւ ոչ այլազգ տե- սած է ամենայն որ։ Ղազար Ծ՝ դարուն վերելքը վահանայ Մարկիոննի հրամանաւ. վերոյիշեալ պատմագրաց շարքը, ինչպէս ինք իբրեւ, շարու- նակելու ձեռնարկելով՝ ի սկզբան իր նախորդաց վրայ դատաստան մը կ'ընէ։ Ագաթանգեղեայ վրայ գովեստն ուրիշ խօսելու թե մը չունի, որովհետեւ իրեն, մանաւանդ թէ իր ժամանա- կին բանաբանականը չէր կրնար այնչափ յառաջ անցնիլ՝ որ նաեւ անոր վրայ գտնէ քիչ մը յեր- կուանք։ Սակայն փաստեայ գիրքը շարաշար կ'ըլլէ անոր դատաստանէն. եւ ի վերջոյ այն ան- պատեհութեան ծագում մը փնտռելով՝ կ'ըսէ ան Վաղարշապատու զաթուղիկէի վանաց երեցը. «Ի Բիւզանդիոն, յայնպիսումն քաղաքի եւ ի «մէջ այնչափ բազմութեանն ուսելոյ (ուր ինքն «ղազար ալ անձամբ գտնուած է) վարժեալ «այրն փաստոստ այնպիսի ինչ արդեօք անհաճոյս «լողաց բանս կարգէր ի պատմութեան իւրում. «քաւ եւ մի լիցի։ Ուստի եւ անհաւատալի Ի- «մում տկարամտութեանս կարծեցեալ գործն, «ասեմ թէ գուցէ այլ որ յանդուգն եւ անհրա- «հանգ բանիւ լըբարար ձեռնարկեալ յիւրն, «գրեաց զինչ պէտս ըստ կամի, եւ կամ զի ու- «րուք անկարեալ դիպողո՞ւ պլաբանեալ փառեաց, «եւ անուամբ փաստոստն զիւրոյ յանդգնու- «թեանն սխալանս համարեցաւ ծածկել»։ Եւ Կան

¹ Որն որ «Հայոց պատմութիւն» կ'ըսուէր իր ժա- մանակը։ Թէ իր ժամանակը եւ թէ ետքը գտնէ բաւական տառն, այսու անուամբ Ծ՝ դարուն կէտերը Պրոքոպիոս ինչ ինչ բաժնէ ան զրքէն՝ անշուշտ Յուստինիոս արքունեաց մէջ վրաստող Հայոցնք։

² Գ. Փարթիքի, Յառաջադիմութիւն մէջ։